

Uşağın tibbi hüquqlarının müdafiəsinin hüquqi bazası

Qüvvədə olan qanunvericilikdə uşaq-pasiyentlərin hüquqlarının necə əks olunduğunu nəzərdən keçirək. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına müraciət edək. Yeri gəlmişkən, burada deyilir: "Analar və uşaqlar dövlətin müdafiəsi altındadırlar". Əsas Qanun "Hər kəsin yaşamaq hüququ var" müddəasını təsbit edir. Bu konstitusiya normasının məntiqi davamı "Vətəndaşların sağlamlığının qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 45-ci maddəsində təsbit olunmuş evtanaziyaya olan qadağadır. İndi isə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının yekun müddəasını göstərək: "Heç kim könüllü razılıq olmadan tibbi, elmi və ya digər təcrübələrə məruz qala bilməz." Əgər yuxarıda qeyd edilən konstitusiya normaları tibbi praktikalara münasibətdə birbaşa tənzimləyici rol oynayırsa, digər konstitusiya normaları belə bir rolunu dolaylı yolla həyata keçirirlər. 3-cü hissənin 19-cu maddəsini götürək: "Kişi və qadınların bərabər hüquq azadlıqları və bərabər imkanları var." Bərdion yazır ki, ekstrakorporal məyalandırmanın müasir texnologiyaları rüşeymin hərəkət mərhələsində uşağın cinsinin seçilməsini mümkün edir.

Məhz tibbi hüquqa şamil ediləyən qanunvericilik aktlarında uşaqların sağlamlığına və rifahına aid məsələlərə toxunan bəzi hüquqi normaları, öləri də olsa qeyd edək.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində "İİV infeksiyası ilə yoluxma"da deyilir: "Şəxsin öz peşə vəzifələrini lazımı şəkildə yerinə yetirməməsi nəticəsində, digər şəxsin İİV infeksiyasına yoluxması müəyyən vəzifələri tutmaq hüququndan və ya üç ilə qədər müəyyən fəaliyyətlə məşğul olmaqdan məhrum edilməklə, beş ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırılır." "Psixiatriya xəstəxanasına qeyri-qanuni yerləşdirmə", təbii ki, uşaq-pasiyentə də tətbiq edilə bilər. "Uşağın dəyişdirilməsi", "Qeyri-qanuni oğulluğa (qızılığa) götürmə", "Oğulluğa (qızılığa) götürmə sirminin yayılması" azadlıqdan məhrum edilmə (beş ilə qədər müddət), cərimə (minimum əmək haqqının 200 mislinə qədər), islah-əmək işləri, həbs, nəhayət, müəyyən vəzifə tutmaq və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququndan məhrum edilmə cəzalarını nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi 51-ci maddədə məişətimizə, ilk dəfə olaraq, hüquqi anlayış qismində "surroqat ana" anlayışını gətirmişdir: "Öz aralarında nikahda olan və süni mayalanma və ya embrionun implantasiyasının tətbiqi barədə yazılı razılığı olan valideynlərin həmin metodlar nəticəsində uşağı olduqda, doğum haqqında şəhadətnamədə yalnız uşağı doğan qadının (surroqat ananın) razılığı ilə onlar uşağın valideynləri kimi qeydə alına bilərlər."

Tibbi fəaliyyətin (məhz tibbi hüququn) ayrı-ayrı sahələrini tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları blokunu qısaca nəzərdən keçirək. "Qanun və onun komponentlərinin donorluğu haqqında" qanun uşaqları donorlar sırasından istisna edir - yalnız yetkinlik yaşına çatmayanlar, başqa sözlə, 18 yaşına çatmayan donor ola bilərlər. Yəni də 1993-cü ildə qüvvəyə minən "İnsanın orqan və (ya) toxumalarının transplantasiyası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 18 yaşına çatmayan şəxslər sırasından canlı donorları istisna edir.

Əgər resipiyent 18 yaşına çatmayıbsa, onda insanın orqan və ya toxumalarının transplantasiyası onun valideynlərinin yazılı razılığı əsasında həyata keçirilir (digər tibbi müdaxilələrə müstəqil razılıq vermək hüququ 15 yaşından başlayır).

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının sağlamlığının qorunması haqqında qanunvericilikdə, bütövlükdə, pasiyentlərin, xüsusən də, uşaq-pasiyentlərin hüquqları daha tam təqdim olunmuşdur. Məsələn, qanunun 22-ci maddəsi təsbit edir ki, "Uşaqları olan ailələr (ilk növbədə, natamam, əlil uşaqları və valideynlərin himayəsindən məhrum olan uşaqları tərbiyə edənlər) uşaqların sağlamlıqlarının qorunması sahəsində güzəştələrə malikdirlər." Pediatriya təcrübəsində 24-cü maddə - "Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqları" əhəmiyyətli rol oynayır. Bu maddənin məzmununda aşağıdakı məqamları vurğulamaq olar: "Sağlamlığın qorunması çərçivəsində yetkinlik yaşına çatmayanların aşağıdakı hüquqları var: 1) uşaq və yeniyetmə xidmətlərində dispanser müşahidəsi və müalicə; 2) tibbi-sosial yardım və güzəştli şəraitdə qidalanma; 3) sanitariya-gigiyenik təhsil, fizioloji xüsusiyyətlərə və sağlamlıq vəziyyətinə cavab verən şəraitdə təlim və əmək; 4) onların sağlamlıqlarının vəziyyəti barədə əlçatan formada lazımı məlumatın alınması. 15 yaşdan yuxarı yetkinlik yaşına çatmayanların tibbi müdaxiləyə könüllü məlumatlandırılmış razılıq vermək və ya ondan imtina etmək hüququ var." Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında tibbi məsələlərin həllində vətəndaşların hüquq-səlahiyyətlərinə malik olması 15 yaşından başlayır.

A.Mustafayevanın fikrincə, tibbi müdaxiləyə razılıq uşaq-pasiyentlərə münasibətdə tibbi müdaxilə üçün razılıq alınmasında onların valideynlərini nəzərdə tutur. Lakin təəssüf ki, "terapevtik əməkdaşlıq" qaydasında uşaq-pasiyentin özündən də (onun imkanı daxilində) razılıq alınmasını təsbit etmir.

Qanunda qeyd edilməyib ki, tibbi müdaxilə üçün razılıq yazılı olmalıdır, yoxsa yox? Başqa sözlə, gündəlik klinik praktikada getdikcə daha geniş yayılan "Məlumatlandırılmış razılıq formulyarları" (məsələn, anestezioloji vəsait)

"qanunun heç bir nöqtəsinə" zidd deyil və pasiyentlərin, o cümlədən də, uşaqların hüquqlarına təminat və onların hüquqlarının müdafiəsi meyilini əks etdirir.

Bizə elə gəlir ki, qanunun düzəlişə ehtiyacı var. Qanunvericilikdə uşaq-pasiyentlərə, 15 yaşından başlayaraq, onların özlərinin "məlumatlandırılmış razılıq" vermək hüququnun, birmənalı tərzdə verilməsi klinik təcrübənin, demək olar ki, bütün hallarında mübahisəlidir. Məsələn, yeniyetməlik hamiləliyinin dayandırılması vəziyyəti xüsusi yanaşmalar tələb edir. Fransada 18 yaşından etibarən bu məsələni özlərinin həll etmək hüququ var. İsveçdə isə, bu, hər hansı yaşda mümkündür. Biz burada bu problemin konkret həllini təklif etmirik. Yalnız qeyd etmək istəyirik ki, pasiyentin, məsələn, appendektomiya və hamiləliyin dayandırılması üçün razılıqları arasında əsaslı əxlaqi fərq mövcuddur. Ona görə də, adi cərrahi təcrübədən fərqli olaraq, süni abort xüsusi hüquqi norma ilə tənzimlənə bilər. Belə ki, "qanun nə qədər əxlaqidirsə, bir o qədər də yaxşıdır". Xüsusən də, bizim qüvvədə olan qanunvericiliyimizdə analoji nümunə var - artıq yuxarıda pasiyent-resipiyentlərin 18 yaşdan etibarən, onlara donor orqanlar və ya toxumalarının köçürülməsi üçün müstəqil razılıq vermək hüququ haqqında danışılmışdır.

N.Q.Neznanov və həmmüəlliflər, bütövlükdə, pediatriyada klinik tədqiqatların başlıca etik məsələsinin, məhz risk məsələsinin həllini bu cür ifadə edirlər: "Uşağın tədqiqatda iştirak etmək icazəsi, yalnız o halda etik ola bilər ki, o, ancaq ən aşağı riskə - adi şəraitdə gözləniləndən çox olmayan riskə malikdir." "Dərman vasitələri haqqında" qanunun 40-cı maddəsi valideynlərə onların uşaqların üzərində biotibbi tədqiqatlar aparılmasından imtina etmək hüququ təqdim edir. Bunun ardınca, "Uşaq-pasiyentin hüquqları haqqında Ottava Bəyannaməsi" layihəsindən aşağıdakı müddəanı göstərmək istərdik: "Belə bir imtina, heç bir halda, pasiyent və həkim münasibətlərinə təsir göstərməməli və ya uşağın sağlamlığı haqqında tibbi qayğıyı, yaxud onun malik olduğu digər hüquqları riskə məruz qoymamalıdır."

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, uşaq Ombudsmanlarının fəaliyyəti ciddi ziddiyyətlərlə üzləşir. Uşağın hüquqlarına riayət edilməsi, hətta faktiki olaraq, həmin uşağın maraqlarına uyğun gəlməyən hallarda belə, konkret işin araşdırılmasında iştirak edən Ombudsman bu hüquqların qorunmasına təkid etməlidirmi? Dəyişikliklər edilməsi haqqında təkliflər həmişə uşaqların düşükləri həyat şəraitlərinə uyğun gəlməlidirmi? Bəlkə Ombudsman beynəlxalq hüquq prinsip və normalarına əsaslanmaqla, dəyişikliklər edilməsində haqlıdır və s.

Bioetikaya aid elmi ədəbiyyatda onun prinsipləri müəyyənləşdirilir və şərh edilir. Dar mənada, bioetikanın əsasında (tibbi etika kimi) tibbi müayinə və müalicə

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

çərçivəsində etik normalara əsaslanan 4 prinsip var: muxtariyyət, ziyansızlıq, faydalılıq və insaf (ədələt). Muxtariyyət prinsipi, Y.V.Uşakovun qeyd etdiyi kimi, hər bir fərdin həyat, siyasət, sağlamlıq, din haqqında öz maraq və təsəvvürlərinə uyğun şəkildə hərəkət etmək, öz bədəninə sahib kimi isə, bədəni ilə istədiyi kimi rəftar etmək hüququnu nəzərdə tutur. Bu prinsipin məna tutumuna başqalarının muxtariyyətinə riayət edilməsi də daxildir ki, bu da digərlərinə də sərbəst hərəkət etmək hüququnun verilməsini nəzərdə tutur. Muxtariyyət prinsipi yalnız sosial münasibətlərə aiddir. Çünki fauna nümayəndələri bu bioetik prinsipi reallaşdırmağa qadir deyillər. Hərçənd ki, bioetikanın cəmiyyətin və ayrıca götürülmüş hər bir fərdin yaşayışı haqqında elm kimi başa düşülməsi insanın təbiətlə münasibətlərini tənzimləyən müəyyən etik normalar qəbul edilmədən və onlara riayət edilmədən praktikada həyata keçirilə bilməz.

A.Mustafayeva yazır: "Təbiət məhv olarsa, insanın da sağ qalması öz mənasını itirir. İnsan hüquqlarına, o cümlədən, uşaqlara aid müddəalar muxtariyyət prinsipi ilə birbaşa münasibətdədir: ayrılmaz yaşamaq hüququ, şəxsi həyat hüququ, şəxsi fikir və ifadə azadlığı hüququ. Hazırda demokratik cəmiyyətlərin yayılması kontekstində muxtariyyət mühüm dəyərə çevrilmişdir. Məsələn, çox vaxt fərdin öz sağlamlığına münasibətdə qərar qəbul etmək hüququ

sahəsində muxtariyyətdən danışırırlar. Lakin bioetik karakter qaydaları kontekstində bu hüququn, hətta praktikada qəbul və tətbiq edilərək, qohumluq və ya başqa təsəvvürlərə görə, yaxınlıqda olan digər şəxslərin mənavi, psixi və fiziki sağlamlığına təsir göstərə bilirdi hallarda da, bu muxtariyyətin sərhədlərini müəyyənləşdirmək vacibdir."

Hesab edirik ki, ziyansızlıq prinsipi təbii olaraq ən qədim postulatlarından birinin ifadəsidir. Onun mənası hamıya aydındır. Tibbi tədqiqatlar və müalicə sahəsində hər hansı fəaliyyət bu hərəkətə məruz qalan şəxsiyyətin bədənində və psixikasına ən aşağı ziyan vurulması təhlükəsi ilə həyata keçirilməlidir.

Bu baxımdan, həkimlərin qədim dövrlərdən bəri riayət etdikləri prinsip sağlamlıq, sosial müdafiə və insan ləyaqətinə hörmət çərçivəsində yeni interpretasiya əldə etmişdir.

Frank Levitin göstərdiyi kimi, faydalılıq prinsipi bütün insan varlıqlarını digərlərinin maraq və arzularını çərçivəsində həyata keçirilən ancaq yaxşı əməllərə istiqamətləndirməklə, insanlar arasındakı (insan-insan), eləcə də, insan və təbiət arasındakı münasibətlərin konseptual keyfiyyətini təmin edir. Qeyd etmək istərdik ki, onun əsasını dini əxlaq təşkil edir və uşağın bütün hüquqlarının məzmununda vurğulanır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru